

Salat Levente

Szemponatok a romániai kisebbségvédelmi rezsim elemzésének egy lehetséges magyar olvasatához

A kötet, amelynek teljes, magyar nyelvre átültetett anyaga a *Magyar Kisebbség* szerkesztőségének a jóvoltából most a magyar olvasóközönség elé kerül, 2008 novemberében jelent meg, román nyelven, az Etnokulturális Kisebbségek Forrásközpontja kiadójának gondozásában.¹ A kolozsvári székhelyű civilszervezet 2000 óta próbálja kivenni a részét a romániai etnikumközi viszonyok javításából, illetve a többség és a különböző kisebbségek közötti kapcsolatok szilárdabb elvi, normatív és intézményes alapokra való helyezéséből. A Romániában élő kisebbségek integrációját szolgáló közpolitikákat elemző kötet több korábbi, a szervezet vagy annak munkatársai által kezdeményezett kutatás és egy nemzetközi tanácskozás tapasztalatait hasznosítja, és egészében véve azoknak az akadályoknak az elmozdításához kívánt hozzájárulni, amelyek a romániai nemzeti kisebbségek jogállását szabályozó törvény kidolgozásának és elfogadásának az útjában tornyosultak a kötet megjelenésének idején.

2008 őszére, az RMDSZ második kormányzati részvételt biztosító parlamenti ciklus lezárulása előtt nyilvánvalóvá vált, hogy az út, amelyen a romániai magyarság nevében fellépő szervezet a kisebbségi törvény elfogadtatása célját követve elindult, nem járt eredménnyel. A 2004-es kampányban az autonómia ügyének a felvállalására tett ígéret beváltásának a nemes szándéka egy nem megfelelően előkészített, mind szakmai, mind politikai szempontból kifogásolható törvénytervezet elkapkodott kidolgozását eredményezte, amely köré az RMDSZ-nek nem sikerült felsorakoztatnia a támogatók kritikus tömegét. Noha a törvény elfogadását előirányozta a demokrata és liberális pártok szövetségét (PD-PNL), az RMDSZ-t és a Román Humanista Pártot (PUR) tömörítő koalíció kormányprogramja, a kormány által 2005. május 19-én elfogadott és a parlament elé terjesztett törvénytervezet

1 Salat Levente (ed.): *Politici de integrare a minorităților naționale din România. Aspecte legale și instituționale într-o perspectivă comparată*. Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, Cluj-Napoca, 2008.

nemcsak a román többség etnokratikus reflexeit hozta működésbe, hanem megosztotta a romániai magyar közvéleményt is, és a román sajtó és nyilvánosság egyöntetűen elítélő reakcióját váltotta ki. A törvény szükségességének politikai szempontjaival általában egyetértő szakmai elemzések pedig, mint például a Velencei Bizottság 2005. október 21–22-én megtartott 64. plenáris ülése által elfogadott véleményezés, komoly tartalmi kifogásokat fogalmaztak meg, nem utolsósorban a kulturális autonómiával kapcsolatos elképzelések kivitelezhetőségét illetően. Egyértelműnek tűnt következtésként, hogy a 2008-as választásokat követően új fejezetet kell nyitni a kisebbségi törvény elfogadtatásáért vívott jogharc történetében, a korábbi tapasztalatok lehetőség szerinti minél kritikusabb hasznosítása alapján.

A kötet, amelynek anyagát az Olvasó a kezében tartja, ehhez a valószínűleg mutatkozó munkához kívánt hozzájárulni, főként arra összpontosítva, ami a törvénytervezet kidolgozóinak az autonómia kérdésére irányuló igyekezetükben a leginkább elkerülte a figyelmét: arra, hogy miként lehetne megfelelő módon megszólítani a román többség képviselőit ebben a fölötébb problematikus kérdésben, illetve, hogy milyen érveket lehet felhozni a kisebbségi törvény szükségességére az autonómia-ellenességgel mélyen átitatott román nyilvánosságban.

A kezdeményezés sorsáról azonban – *pro captu lectoris habent sua fata libellis* – a politika eseményei másképpen rendelkeztek: a 2008-as választások nyomán kialakult helyzetben az RMDSZ levette prioritásainak napirendjéről a kisebbségi törvény tervezetét, ami alapján úgy is lehet tekinteni, hogy a kötet által tartalmazottak politikai hasznosulásának az esélyei szertefoszlottak, hiszen az RMDSZ-en kívül aligha kerül belátható időn belül olyan politikai szereplő, amely kellő súllyal tűzhetné újra a román politika napirendjére a nemzeti kisebbségek jogállásának a kérdését.

Az RMDSZ vezetősége valószínűleg helyesen ítélte meg 2009 elején,² hogy az autonómia-törekvések szempontjából nem alkalmas eszköz a kisebbségi törvénytervezet, egy olyan kisebbségi törvény pedig, amely nem tartalmazza a kulturális autonómia intézményére vonatkozó előírásokat – aminek az elfogadtatására lényegesen nagyobbak lettek volna az esélyek –, több kockázattal jár, mint haszonnal egy olyan politikai szervezet esetében, amely választási eredményeinek a maximalizálásában érdekelt. Az RMDSZ vezetőségének a jogát ehhez a döntéshez minden bizonnyal értelmetlen dolog volna vitatni.

2 A kötet fordítása és a fordítások ellenőrzése nagyon elhúzódott, ezért a lapszám, a tervezetthez képest jelentős késéssel jelenik meg. (A szerk.)

Nem kevésbé igaz mindazonáltal, hogy a kisebbségi törvény szükségesége és várható haszna mellett további érveket lehet felhozni. A romániai kisebbségvédelmi rezsिम tárgyilagosa, a nemzetközi összehasonlítás szempontjait is hasznosító elemzése alapján ugyanis elmondható, hogy miközben a román állam valóban megkülönböztetett figyelmet fordít a nemzeti kisebbségek problémáira – közel 200 kisebbségi vonatkozást is tartalmazó jogszabály, számos állami intézmény és hatóság, illetve jelentősnek mondható állami szubvenció hivatott garantálni a kisebbségi közösségek identitásának a megőrzését és a hozzájuk tartozó személyek jogegyenlőségét –, a kisebbségvédelmi rezsिम deklarált céljainak egy jelentős része nem teljesül a gyakorlatban. A tekintélyes terjedelmű, már-már követhetetlenül felaprózott és szétszórt kisebbségvédelmi joganyag előírásainak egy számottevő hányada nem kerül alkalmazásra egyfelől azért, mert sem a védelemre jogosultak, sem az előírások gyakorlatba ültetésében illetékes hatóságok nem ismerik megfelelő módon a törvényt, másfelől arra visszavezethetően, hogy a legtöbb előírás híjával van a gyakorlati alkalmazási útmutatóknak, illetve az alkalmazással kapcsolatos szankcióknak, ami lehetővé teszi az előírások betartásának az elszabotálását. A kisebbségvédelem terén illetékes állami intézmények hatékonyságát sok esetben interpretációs és szemléleti problémák aknázzák alá, az állami szubvenciók egy jelentős része pedig politikai klientúrák létrejöttét eredményezi, ami akadályozza a kisebbségi közösségek egészének szánt állami támogatások megfelelő hasznosulását.

Egészében véve elmondható, hogy a román kisebbségvédelmi rezsिम nem áll egy megfelelően széleskörű, kellőképpen szilárd konszenzus alapján az előírások morális és politikai indokoltságát illetően, ami azt eredményezi, hogy az egész rendszer ki van szolgáltatva a hatalomgyakorlás változó konjunktúráinak: amikor kisebbségbarát politikai erők vannak hatalmon, és a kisebbségek politikai képviselőinek van beleszólása, akkor az előírások egy jelentősebb része teljesül, amikor a kisebbségek problémái iránt kevésbé érzékeny, vagy azokkal esetleg nyíltan ellenséges pártok gyakorolják a hatalmat, akkor következmények nélkül el lehet felejtetni a törvényes keretek kisebbségi jogokra vonatkozó előírásait.

Az erdélyi magyar kisebbség nézőpontjából természetesen joggal lehet azt állítani, hogy a sok tekintetben látványos román kisebbségvédelmi rezsिम valójában kirakatpolitika, amely azt a célt szolgálja, hogy a politikai szempontból veszélytelenebb és kevesebb kockázattal, illetve ráfordítással kielégíthető, kis lélekszámú közösségek támogatásának a látványos külsőségeire hivatkozva ki lehessen térni a romániai magyarság komolyabb, a román államszerkezetet is érintő követeléseivel. Nem kevésbé jogos azonban

a kérdés, hogy ha az államszerkezet reformját feltételező autonómia-törekvések érvényesítésére nyilvánvalóan csekély esély van a közeljövőben – nemcsak a hátrányos politikai erőviszonyokra és a nemzetközi támogatottság hiányára visszavezethetően, hanem, legyünk őszinték, annak következtében is, ahogyan az autonómia-harc alakult az elmúlt húsz esztendőben –, a romániai magyarság érdekeit hitelesen tükrözi-e az a döntés, amely szerint főleg a hatályos kisebbségvédelmi előírások alkalmazásának eddigi tapasztalataiból kiindulva azon fáradozni, hogy a papíron biztosított jogok és jogosítványok fokozottabb mértékben kerüljenek alkalmazásra az erdélyi magyarok által lakott térségekben. Magyarán: lehet-e a *kevesebbet* érdekekkel ellenkezőnek tekinteni akkor, amikor a *több* – legalábbis rövid és középtávon – nyilvánvalóan elérhetetlennek, kivívhatatlannak bizonyul?

Érdekes, hogy ebben a kérdésben a romániai magyarság nevében fellépő befolyásos szereplők ugyanazt a logikát érvényesítik, amely 2004–2006 között megakadályozta a Babeş–Bolyai Tudományegyetem magyar tagozatának intézményes állásával kapcsolatos vitás kérdésekben az előrelépést: akkor a román érdekek számára még elfogadhatónak tűnő kompromisszumot arra hivatkozva utasította vissza az erdélyi magyar közélet szereplőinek döntő többsége, hogy a kisleptékű célok teljesülése leveheti a napirendről a Bolyai Egyetem jogosultságának a kérdését. Ma, három évvel az események után, egy lépéssel sem kerültünk ugyan közelebb a Bolyai Egyetem visszaállításához, ám azok az intézmény-szerkezeti kérdések, amelyekről a BBTE magyar tagozatának képviselői 2004–2005-ben még jó eséllyel egyeztettek román kollégáikkal, lekerültek a napirendről, a jelenlegi körülmények között szóba sem lehet hozni azokat, és félő, hogy a BBTE keretében zajló, nemzetpolitikai szempontból nem elhanyagolható téttel bíró magyar nyelvű oktatás intézményesített önállóságának a kérdése belátható időn belül nem is vethető fel már ebben a formában. E három példa – az autonómia-harc, a Bolyai Egyetem kérdése és a kisebbségi törvény ügyének alakulása – azt bizonyítja, hogy az erdélyi magyar kisebbség nevében folytatott jogharc eddigi tapasztalatai a megfogalmazott célok és az igénybe vett eszközök, illetve azok viszonyának a kritikus felülvizsgálatát teszik előbb-utóbb szükségesé.

A felülvizsgálat feladatára vállalkozó elemzéseknek természetesen több, nehezen összegyeztethető körülményre kell tekintettel lenniük. A politikai részvétel kérdésében például egyfelől vitán felüli, hogy az erdélyi magyarság demokratikus módon megválasztott képviselőinek a jelenléte a román parlamentben minden körülmények között fontos politikai célkitűzés, másrészt nem lehet nem számot vetni azzal, hogy a 7%-nyi kisebbség képviselőinek

parlamentari jelenléte a közösségi akaratérvényesítésnek igen korlátozott hatékonyságú eszköze. Számolni kell továbbá azzal is, hogy a NATO terjeszkedésének, illetve az EU keleti bővítésének a lezárultával Románia, a térség többi államához hasonlóan, elérte saját kisebbségpolitikai teljesítőképességének határait, ami azzal járt együtt, hogy a kisebbségi jogok terén az eddigi eredményeket létrehozó kodifikációs folyamat megtorpant (Szlovákia esetében egyenesen negatív előjelű fordulatot vett), jelentős mértékben csökkentve a kisebbségek parlamenti képviselőinek a gyakorlati jelentőségét. A parlamenti jelenlétnak a megváltozott körülmények között is fontos hozadéka természetesen a kormánykoalícióban való részvétel elvi lehetőségének a biztosítása, ám amennyiben ez a cél, akkor annak megfelelő és hiteles módon kell tükröződnie a politikai programokban. Mind a képviseltekre, mind a képviselőkre nézve méltánytalan az a helyzet ugyanis, amelyben teljesíthetetlen politikai célok mozgósító erejére alapozott kampányok nyomán a megválasztottak arra kapnak mandátumot, hogy újra és újra megkíséreljék a lehetetlent. A célok megfelelő újrafogalmazásának a jelentősége ugyanakkor a kormányzati részvétel perspektívájából is fölvethető, hiszen éppen a Bolyai Egyetem ügyével kapcsolatos 1996–2000 közötti, illetve a kisebbségi törvény elfogadtatását célzó, 2004–2008 között felhalmozott RMDSZ-es tapasztalatok illusztrálják beszédesen azokat a korlátokat, amelyekkel a kormányzati szerepvállalás esetében is számolni kell.

A célok kritikus felülvizsgálása és azoknak az új körülményekkel való összhangba hozatala mellett nagy tételt bíró kihívás továbbá az igénybe vehető eszközökkel kapcsolatos elképzelések kritikus újragondolása. Ebben a kérdésben az nehezíti meg különös módon az egyetértést, hogy az álláspontok a lehetőségek igen széles palettáján helyezkednek el, az erőszaktól sem visszariadó radikálisabb fellépés szorgalmazásától, annak hangoztatásáig, hogy az együttműködés taktikusabb eltervezése és módszeresebb kivitelezése jelentheti az egyetlen kiutat a továbblépés irányában.

A romániai kisebbségvédelmi rezsिम bemutatására és kritikus elemzésére vállalkozó kötet, amelynek tartalmával a soron következő oldalakon ismerkedhet meg az Olvasó, a kisebbségi akaratérvényesítés bonyolult összefüggés-rendszerének csupán egyetlen, közvetlenül az eszközök kérdéséhez tartozó dimenzióját járja körül: annak próbál utánajárni, hogy a megoldatlan vagy kezeletlen kérdéseknek közpolitikai problémákként való újrafogalmazása milyen lehetőségeket rejt a továbblépésre. A kötet szerkesztőjét és munkatársait az a meggyőződés sarkallta a közös munkára, hogy a kisebbségi jogharcként sok tekintetben megfeneklett kisebbségi erőfeszítéseknek újabb lendületet adhat, ha az együttélés vitatott vonatkozásainak az össze-

függésében közpolitikai nyelvezetben próbálják megszólítani a többség képviselőit: ha számolni is kell azzal, hogy Románia a NATO és az Európai Unió tagjaként elérte kisebbségpolitikai teljesítőképességének a határait, a román állam nevében eljárók nem lehetnek közömbösek akkor, amikor az érvényes jogszabályok betartásával, az állam intézményeinek teljesítőképességével, a kormányzás, illetve a közügyek intézésének a minőségével kapcsolatos felvetésekkel szembesülnek.

Az Olvasó feladata eldönteni, hogy a kötet tanulmányai kínálnak-e használható válaszokat a fölvetett kérdésre.

Mielőtt átadnám a szót a kötet, illetve e lapszám szerzőinek, egy veszélyes csapdára kell felhívnom az Olvasó figyelmét. A fordítás általában véve nem hálás feladat, hiszen a pontosságra és helyességre való törekvés legkövetkezetesebb erőfeszítései esetén is számolni kell a megspórolhatatlan hibákkal. Különösen nehéz vállalkozás a fordítás azon nyelvek esetében, amelyek beszélőit olyan komoly szemléleti különbségek választják el, mint például a románokat és magyarokat, főként a közös történelem vagy a nemzeti, nemzetiségi, kisebbségi kérdések megítélésében. És fölöttébb kockázatos vállalkozás olyan szövegeket fordítani, amelyek éppen azt a célt tűzték maguk elé, hogy hatástalanítsák a két nyelv beszélőit megkülönböztető mentális struktúrák és beállítottságok hatását, elkerülhetetlenül kompenzálva egyik vagy másik irányban.

E csapda mélységét rögtön a kötet címében szereplő egyik kifejezéssel lehet illusztrálni. Az „integráció” kifejezést legtöbb erdélyi magyar kikéri magának, egyrészt azért, mert a kisebbségi közgondolkodás uralkodó trendjei szerint integrálni csak bevándorlókat szoktak, másrészt azért, mert az integráció általában asszimilációt szokott eredményezni. Nagyon nehéz, már-már reménytelen feladat a kölcsönös bizalom légkörét megeremtő eszközként használni ezt a fogalmat úgy, hogy a magyarok a román államhoz fűződő viszonyuk intézményes rendezését szolgáló törekvést értsenek alatta, a románok pedig elfogadják, hogy az autonómia maga is az integráció egyik intézményes alakzata. Csak remélni lehet, hogy az eredeti szándék szerint román olvasóközönségnek szánt munka magyarított változata inkább elősegíti, mint akadályozza a kibontakozást ebben az irányban.

Kolozsvárott, 2009. december 6-án